

Přebít voňavku a cukrkandl

Pokus o české naturalistické drama

— Petra Ježková¹ —

Slovutný pane! Račte mi laskavě napsati, neodložil jste už moji práci na haldu tzv. také dramát, aby tam čekala, až se o ni přihlásím, bych po dlouhém zas čase přivinout ji mohl k svému otcovskému srdci a v zkriveném úsměvu na ni zvolati: „Nikdo-li tě nemiluje, pak jsem tu pořád ještě já.“? [...] Ač v sobě podle sil svých krotím autorskou zpupnost, přece mi jí ještě tolik zbývá, abych Vás pro případ, že se Vám do čtení nechce, posilnil k činu trochu neskromnou poznámkou, že to nebude přec tak veliká konina, jak se asi očekává. Aspoň trochu menší.

(Slabý 1897a)

Takovými slovy doprovázel na konci 19. století svůj dramatický pokus, když jej zasílal prestižní scéně Národního divadla (dále ND), jeden z řady kandidátů nesmrtnosti. Množství her adresovaných dramaturgické kanceláři od počátku činnosti divadla se z dnešního pohledu jeví jako přinejmenším pozoruhodné. Jen v letech 1896–1900, za čtyřletého

¹ Text vznikl za podpory grantového projektu DD07Po3OUK002 *Česká divadelní encyklopedie – Biografický slovník: Činoherní divadlo realizované v české řeči (1862–1918)* (MK ČR, 2007 až 2011).

dramaturgického působení Jana Liera, lze takových pokusů napočítat 141, z toho 112 neúspěšných (viz Ježková 2010). Nepřijaté hry se v archivu divadla nedochovaly, literární i divadelní historie je přechází bez povšimnutí, stejně jako jejich autory. Byť by i většina z nich místo na okraji literární/dramatické tabule, případně pod ní, zasluhovala, jejich ignorování ochuzuje a zkresluje náš pohled na kulturní milieu konce 19. století. O tomto nevšedním vzepětí tvůrčích sil leccos prozrazují doprovodná psaní v dramaturgově pozůstalosti. Mezi žadonivými, arogantními i uraženými listy zaujmou sebeironické a empatické dopisy zapomenutého autora Josefa Slabého, které svědčí o nezvladatelném náporu adeptů dramatu na českou první scénu.

Slabý vedl frontální útok na ND od února 1897 do března 1898. Za tu dobu stihl dramaturgové poslat tři hry a minimálně jedenáct dopisů. Z kontextu korespondence se dovídáme, že šlo o drama ve třech dějstvích *Muchomůrky*, veselohru v pěti aktech *Velký boj* a čtyřaktové drama *Anna*. Autorovo opakované – a vzhledem k délce termínů do značné míry oprávněné – upomínání, kterým se dožadoval vyjádření, dokládá nešvar, jemuž se vedení divadla v záplavě dramatických pokusů nedokázalo vyhnout: proces posuzování zadaných her byl zdoluhavý, komunikace s autory vázla. K příčinám lze přičíst i paralelní zaměstnání dramaturga v Jednotě ku povzbuzení průmyslu v Čechách, kde Lier zastával post tajemníka.² Posudek *Muchomůrek*, zadaných koncem února 1897, se Slabý snažil vymámit svrchu citovaným listem v dubnu, o poznání razantněji v květnu,³ a když dramaturg nedodržel ani slibovaný konec května, dotčený dramatik jej upozornil: „Velečtělý pane! Květen v červnu nekončí, ale končí sladké naděje, trpká trpělivost. Račte mi rukopis laskavě vrátiti. Jiného už nežádám. Zkoriguji si několik ideálů o zlaté [...]“ (Slabý 1897c).

Patrně ne lichotivý, zato zevrubný a otevřený soud,⁴ který Slabému došel v červnu (tj. po čtyřech měsících), mu vrátil sebekritický humor.

2 Přílišnou dramaturgovu zaneprázdněnost plynoucí z této okolnosti doznal jako problematickou i někdejší ředitel divadla F. A. Šubert (1908). S podobným neduhem zápolila dramaturgie i za Bedřicha Frída, který souběžně působil jako profesor na dívčí škole (když byl povýšen na ředitele, vzdal se postu dramaturga).

3 „Velečtělý pane! Milostivým létem se krmít nedám. Vraťte mi laskavě rukopis. Předem už přijímáte dík za balení a jiné štrapace. Doufám, že mne zachováte v paměti“ (Slabý 1897b).

4 Na důkladně argumentované výhrady dramaturga lze usuzovat z odpovědi Slabého. Adresnou a pečlivou kritiku prozrazuje též značně nečitelný koncept posudku, který si Lier načrtl na reverz dopisu: Vytýkal některým postavám (Franckovi) nedůslednost, příliš náhlý obrat v ději, u druhého jednání si opakovaně poznamenal „jednotvárné“ („II–7 nucení holky, by rekla, a ona nic – jednotvárné“, „Maruša stále – má, nemá se přiznat“ apod.).

Ačkoli nepozbyl důvěry ve vlastní dílo – v dopisu dál vysvětloval životnost postav a odůvodňoval jejich jednání –, přiznal dramaturgovi, že v něm mezi řádky nalezl člověka, jenž mluví bez vytáček. Motivován kritikou varoval, že brzy pošle práci lepší, a nepodaří-li se ani tou zvítězit, pokusí se do třetice. Dříve však vylíčil bezprostřední účinek, jakým na něj posudek zapůsobil:

Nehorázně do kysela stáhla mi Vaše kritika obličej. Čtu hned na poště. Slečna expeditorka dívá se na mne a myslí si: „Aha, teď bude dramatikem, víc si vydělá a pak by si mě mohl vzít [...]“ A teď Vám uvidí můj obličej. Lítost projme něžné její útroby. Zazní soucitný hlásek: „Božinku, vždyť si to tak neberte.“ Já jí na to: „Slečinko, honem pro fotografa amateura. Dám se vyfotografovat na výstrahu všem dramatickým elévům. Nechají toho a p. Lier v Praze si také oddechne.“ [...] Bloudil jsem lesem jako uštváný jelen slep a hluch. Utíkal jsem tak šíleně, že jsem ani nepozoroval, jak se mi nabízejí sosnové větve, že by mi provázek trochu podržely, kdybych tak [...] Summa všech béd: Jsem neužnaný dramatický autor [...].
(Slabý 1897d)

Dramaturg, pobavený dopisem, se patrně pokusil usměrnit autorovy avizované ataky k lehčímu, veselohernímu žánru – divadlem preferovanému a v původní dramatice nedostatkovému.⁵ Slabý jej nenechal dlouho čekat. Veselohru *Velký boj* poslal ještě téhož roku. Průvodní list mj. dokládá, že ani v brněnském ND nebyla situace ve vztahu k zadávajícím autorům lepší, spíše naopak:

Jsem dychtiv, jak asi bude vypadati všemožná ochota, již jste mi v létě pro veselohru slíbil. Dej P. Bůh, aby to nebylo jako v Brně. Dal jsem jim tam práci svoji před čtvrtkem a teprve před několika dny vzal jsem si ji zpět nečtenu. Také kus národních poměrů. V létě budou mobilisovat národ, aby jim platil deficit [...]. O princip mi při tom jde [...] o kus sociální spravedlnosti mi při tom jde. Já napsal kus večery, když za dne devadesát kluků dostatečně se přičinilo, aby nervy nezahálely [učil na obecní škole v Říčanech; pozn. P. J.], já dostávám za to zlatku denně a takový pán neměl ani tolik slušnosti, aby se do toho podíval.
(idem 1897e)

5 Vedení divadla motivovalo autory k psaní veseloher nejrozličnějšími cenami (Heroldova cena), což mělo za následek, že někteří autoři vydávali vážné hry za „pokusy o novou veselohru“ (viz „Předmluva“, in Viková-Kunětická 1899: nestr. předsazené listy).

Sociálně kritický nebyl Slabý jen v privátní korespondenci, takový rys charakterizoval také jeho dramatickou tvorbu. *Muchomůrky*, které se pokoušel uplatnit i v brněnském ND, ani tam nepřijali a Slabému připadalo, „jakoby se báli nebo ďas ví co“ (idem 1897a). Jména hlavních postav Maruša a Francek napovídají inspiraci Mrštíky. *Velký boj* byl prý příbuzný sociální satíře Gogolově: něco tak „revizorovského“ jako tato veselohra by dle autorova mínění v repertoáru českého divadla vůbec neškodilo. Mnoho míst v korespondenci napovídá, že Slabý se tvorbou i názorem hlásil k nepřikrášlenému kritickému zobrazování životní reality. Příčinu neúspěchu přičítal právě této orientaci svého díla, respektive literárním/divadelním poměrům, pro něž byla nepřijatelná: „Ostatně vím už předem, že se u nás dramaticky může říci vše, jen ne pravda“ (idem 1897e); nebo jinde: „Podle proroctví slepého mládence dlouho to bude ještě trvat, nežli se bude moci hrati bohatým pražským uzenářům pravda. Jen na ně nenáhlit!“ (Slabý s. a.).

Poslední drama *Anna* poslal pražskému ND ještě dříve, než obdržel posudek na předchozí veselohru: „Tak ještě ten kus a nezalíbí-li se Vám, ať si potom píše dramata, kdo chce. Mne už k tomu nikdo nedostane“ (Slabý 1898). Dostál-li tak vůči ND prorokovanému „do třetice“, jeho další dramatické tvorbě se toto zařeknutí limitem nestalo.

Josef Slabý se narodil v Komárově u Brna v roce 1867.⁶ Po absolutoriu brněnského učitelského ústavu neměl jako prozatímní podučitel žádné stálější záruky. Možnosti uplatnění a danosti učitelské profese jej rok co rok hnaly z místa na místo; z Chrlic u Brna putoval v následujících letech po školách tišnovského okresu (Zbraslav, Žďárec, Svinošice, Kuřim, kde se r. 1893 stal definitivním podučitelem). Trvaleji zakotvil až roku 1894 v Říčanech, kde posléze dosáhl postu definitivního učitele (1897). Roku 1902 se se svým posledním působištěm opět přiblížil Brnu. V Žabovřeskách se jeho pedagogická kariéra vyšplhala k jejímu vrcholu: koncem roku 1917 byl jmenován řídícím.⁷

6 Biografické údaje čerpáme z pozůstalosti J. Slabého uložené v Moravském zemském archivu v Brně (fond G 63, inventarizovala N. Vdoviaková 1998) a z materiálů Archivu města Brno (fond B 1/39 – kartotéka domovského práva, domovská karta na jméno Josef Slabý, nar. 20. 12. 1867; fond Z 1 – Pobytová policejní evidence pro Brno 1918–1953, přihláška trvalého pobytu Konstantiny Slabé; fond M 146, inv. č. 369 – protokoly z porad učitelského sboru obecné školy v Žabovřeskách /mezi životopisy učitelů se nachází i vlastnoruční životopis J. Slabého/; za vstřícnou pomoc při dohledání archiválií děkuji L. Likavčanové).

7 Jakkoli bychom rádi věřili, že se jeho chudobnému učitelskému trmácení dostalo satisfakce v podobě elegantního secesního domku vedle školy, jak mu v publikaci *Brno-Žabovřesky. Historie a současnost* přisoudila O. Vlasáková (Vlasáková s. d.), materiály uchované ve Slabého pozůstalosti usvědčují knihu z omylu.

Nedlouho poté (9. června 1918), podlomen útrapami válečné doby, podlehl tuberkulóze.

Ke kontinuální literární tvorbě Slabý dospěl v Říčanech u Brna (1894–1902). Zde také napsal všechna dramata adresovaná kanceláři ND. Posílal je z přílehlých Ostrovačic, obce, která poskytla látku Mrštíkovi *Pohádce máje* (1892; s bratrem a s rodinou zde 1869–1875 žil). V roce Slabého příchodu Mrštíkové po dlouhém boji prorazili na ND s *Maryšou* (1894). Kýžený úspěch někdejších krajanů jistě zaměstnával místní patrioty a nemohl zůstat bez vlivu na začínajícího literáta – záhy produktivního dramatika. Již v té době se Slabý přátelil s šéfredaktorem *Moravské orlice* Josefem Merhautem (příznivcem Mrštíků a vehementním propagátorem realismu v dramatu), který od roku 1895 uveřejňoval jeho beletristické práce. Vedle občasných novel a románů na pokračování (román z učitelského života *Nedokončené životy* aj.) tiskl posléze zejména jeho fejetony. Méně častou publikační platformou byly Slabému brněnské časopisy *Niva* Františka Roháčka, v níž – aspoň co se nám podařilo zjistit – vůbec literárně debutoval roku 1893 (humoreskou „Chopinův mazur“), *Neděle* redaktora Domina Pavlíčka a deník *Lidové noviny*. Prozaické práce Slabého čerpaly z poměrně jednotného námětového okruhu: s krajní otevřeností a smyslností líčily kolize neutěšených milostných vztahů a současně kriticky zobrazovaly maloměstské poměry a sociální realitu městysů, které Slabý poznal za své učitelské dráhy. O úzkém sepětí tvorby s životní zkušeností svědčí mj. „Zasláno“, kterým doprovodil svoji venkovskou studii „Pan starosta“ uveřejněnou v *Nivě* (1894/1895). V čísle následujícím po jejím vydání se bránil domněnce, že by měla být kopií jistého „starosty z brněnského hejtmanství“. Prohlašoval, že jeho záměrem bylo stvořit typ venkovského starosty „materialistickým kalem doby nynější potřísněného“ (Slabý 1894/1895: 314).

Zvláštní kapitolu života a literární tvorby Slabého představuje spolupráce s *Moravskou orlicí* a šéfredaktorem Merhautem. Pokud prolisujeme fejetonistickou rubriku časopisu, narazíme na první fejeton podepsaný celým jménem Slabého v roce 1895 (*Vánoce*, 25. 12. 1895). Prostor věnovaný tomuto žánru, a zejména pravidelný nedělní fejeton prosadil Merhaut od roku 1891. Zůstával-li nedělní fejeton nesignován, byl přisuzován právě jemu. V pozůstalosti Slabého nacházíme některé vystřižené fejetony z nedělní rubriky, konkrétně ty, podepsané šifrou xy („O brněnských holubech“, 7. 6. 1896), -bý („Slovo o našich čítankách“, 9. 10. 1898) a řadu právě těch nepodepsaných. Nabízející se atribuci potvrzuje zmínka v Hýskově předmluvě k soubornému

vydání Merhautových fejetonů: „unaven celodenní prací v jiných rubrikách listu“, nechával si někdy fejtony psát přítelem, spisovatelem Josefem Slabým, a to tak, že „je velmi těžko odlišiti práce Merhautovy od nich, neboť J. Slabý výborně dovedl napodobiti Merhautův styl“ (Hýsek [1908]: 3). Současně je zjevné, že muselo jít o nápodobu záměrnou. V jiných prozaických dílech je Slabého styl od květnatého vyjadřování, jakým se Merhaut v té době snažil obohatit svou prózu a kritiku (inspirován Otokarem Březinou), výrazně odlišný: civilní, strohý, až cynicky tvrdý, rozechřívá se pouze v smyslných líčeních a erotických evokacích. Přes dovednou stylovou nápodobu lze Slabého fejtony identifikovat právě přihlédnutím k výstřižkům v pozůstalosti a částečně i podle námětů (odkazují k učitelské profesi, opakuje se zájem o dětskou literaturu a výchovnost, kritizováno je pruderní vyřazování některých děl z čítanek⁸ apod.; jiné zachycují impresi ročních období a svátků).

V kontextu nevyjasněného autorství fejtonistiky *Moravské orlice* ovšem dostává nezamýšlený význam i upozornění znalce Merhautova díla: „literární historik najde nejednou v jeho knihách místa, jež zná z jeho fejtonů“ (ibid.). Z čích vlastně fejtonů? Hugo Sáška, který měl ve čtyřicátých letech k dispozici dva dnes nezvěstné dopisy Merhauta Slabému,⁹ naznačenou „literární výpůjčku“ doložil konkrétním příkladem: 23. 6. 1899 psal redaktor ohledně fejtonu příteli: „[...] tak se seberte a napište na příští neděli něco o létě (zrání, žně, obraz kraje – a hlavně růže) – však už víte jak. Hlavně o těch růžích!“¹⁰ Slabý dodal text dle poptávky, včetně požadovaných růží (Anonym [Slabý] 1899). Téměř doslovné opěvování těchto květů našel Sáška v Merhautově románu *Vranov* (1906) (Sáška 1941). Slabý se ani ke svým pracím v *Moravské orlici*, v níž Merhauta příležitostně zastupoval i v divadelní kritice a úvodnicích, ani k jejich ozvěnám v přítelově díle nepřihlásil, a to ani za Merhautova života, ani po jeho smrti.

Utajované literární aliance se dotýkáme nejen proto, že literární historie i lexikografie tento rys Merhautovy osoby povětšinou přehlízejí,¹⁰ ale především proto, že pouze díky ní se dobíráme jediných dvou zmínek tisku o Slabém. Kromě Sáškova postřehu zanechal v brněnských

8 V Archivu města Brna je v dokumentech žabovřeské obecní školy, v protokolech z porad učitelského sboru (fond M 146, inv. č. 369), svědectví, že Slabý se problematikou skutečně zabýval. Dne 6. 4. 1903 proslovil na poradě zevrubnou přednášku „O poetických článkách v čítankách“.

9 V pozůstalosti Slabého ani Merhauta nejsou.

10 A to i v dosavadním vrcholném výkonu české literární lexikografie *Lexikonu české literatury*.

Lidových novinách charakteristiku Slabého-dramatika také Karel Zdeněk Klíma. O generaci mladší současník obou si pravého autora Merhautovi připisovaných fejetonů – a v jedné osobě též autora dopisů dramaturgovi ND – zapamatoval takto: „Byl to venkovský tlouštík, drsný v řeči i způsobech, pravý opak krasoduchého Merhauta. Měl trochu cynický despekt ke všem tehdejšími literárními veličinám, zato o sobě měl velké mínění. V rukopise nosil selské naturalistické drama, o kterém tvrdil, že je to první opravdu realistická hra českého divadla, protože všechna před ním byla jen nepravdivá voňavka a cukr-kandl. Uznával jen ruské realisty, na kterých se učil. Byl to zajímavý samostatný chlapík, který nám, dvacetiletým, hodně imponoval“ (Klíma 1941: 2).

V pozůstalosti Slabého nacházíme kromě dramatických zlomků a nedatovaného výtisku veselohry *Ze zámku*, kterou vydal vlastním nákladem u A. Odehnala v Brně, nedatovaný rukopis dramatu *Mezi ženami* (s variantním názvem dle hlavní hrdinky *Helena Hicklová*). Autor jej svým jménem nepodepsal, leč pseudonym Karel Bříza mu s podporou H. Sáňky můžeme spolehlivě přisoudit. Nejde o žádné ze tří dramát adresovaných ND, jak lze usuzovat z rámcové znalosti jejich syžetů. Je možné, že text vznikl zásadním přepracováním posledně podaného dramatu *Anna*. Také tato hra, která se dramaturgovi zdála námětově příliš obsáhlá, vhodná spíše pro útvar novelistický,¹¹ vrcholí hrdinčinou vraždou vlastního dítěte a sebevraždou.

Mezi ženami, drama o čtyřech dějstvích, tematizuje, podobně jako někdejší vrcholná realistická dramata Mrštíků či Preissové, zhoubnost materiálně motivovaných sňatků a jejich tragické důsledky. Ovšem Slabý neužívá vesnický kolorit ani naturel rázovitých venkovských postav, které v polovině devadesátých let opouštějí ve prospěch městských dějišť i jmenovaní autoři.¹² Ačkoli konkrétní prostředí není určeno, je

11 Novelu stejného názvu Slabý otiskl v *Nivě* 1896/1897; líčí v ní tragický osud souchotinářky Anny, svedené lehkomyšlným mužem. Smyslovost podání a sonda do mužova svědomí upomínají na pasáže nalezeného dramatu. Novela vykazuje naturalistické rysy: „Teplo prohřívalo měkce hrud, nervy se rozpracovaly a shustily v něm vědomí pohlavní zločinnosti, v němž byl tvrdým jestřábem, kochajícím se smrtelnými záchvěvy holubičímí, záchvěvy, v nichž zápasí teplo pudu po životě a lechtivá odevzdanost zničení [...]“ (Slabý 1896/1897). S naturalistickým zaujetím jsou vykresleny dvorky brněnských činžáků, životní prostor zbídačených služebných z venkova: „Na dvoře udeřil mu do prsou zcela jiný život, život rozplzlého masa, městské špíny, ženského potu. Jednoruký kolovrátkář s válečnou medailí odehrával nejnovější odrhovačku. [...] Poškubávaloť horlivě několik služek v umouněných, zamaštěných, pod pažďí roztrhaných šatech ramenoma v tanečním rytmu. Protivná směs venkovské hrubosti, městských, nejspíše odkoukaných pohybů“ (ibid.).

12 V. Mrštík se pokusil exploatovat maloměstské prostředí již dramatem *Paní Urbanová*.

patrné, že se drama odehrává v některé z obcí v okolí Brna,¹³ které v sobě spojovaly vesnický i městský, respektive rádobý městský charakter (takové byly v době Slabého pobytu i Žabovřesky). Zoufalý pokus nešťastné ženy, poutané v manželství s nemilovaným starším a nemocným mužem, prosadit své právo na štěstí (resp. realizovat touhu po dítěti) obnovením poměru s někdejší milencem ústí v několikerou katastrofu. Syžet vykazující paralely s Ostrovského *Bouří* (1860), z domácích pak s *Maryšou* či *Gazdinou robou* (1890), maloměstským zasazením a rozporuplností ženské postavy asi nejvíce s *Paní Urbanovou* (1889) je však naturalistickými prvky vyhrocen do značně brutálnějšího tvaru.

Expozice uvádí do napjaté manželské krize. Helena dává muži najevo stítlivý odpor, jeho smířlivostí a podbízivostí jen stupňovaný. Po jeho odjezdu do Brna k lékaři a po intervenci tchyně vyčítající Heleně bezdětnost s argumentem, že její syn zplodil za svobodna dvojčata,¹⁴ nečekaně přichází Helenin někdejší milý, mladý učitel Karel Novák, nucený ekonomickými důvody žádat Hickla o zdejší nadučitelské místo. Konstrukce tušené peripetie je delikátní. Helena obviňuje sebe i Karla ze zrady, které se kdysi dopustili na vzájemném citu. Vyčítá mu charakternost; měl být sobecký a vybojovat si ji přes její mondénnost i výši věna, na kterou nedosahoval, a ne couvnout z ohledů k rodičům. Karel, loajální ke své stávající ženě a dítěti, se snaží o odstup. Helena naopak odhazuje důstojnost, odmítá Karlovo „solidní“ štěstí, které je dle ní sebezapíráním, a snižuje jeho ženu, předhazujíc, že odmítla kojit. Afekt, s nímž se snaží vzbudit v Karlovi cit, se stupňuje až k hysterii. Odmítá jej propustit, zamkne a vrhá se mu k nohám. V zoufalství bere revolver a s pohružkou sebevraždy, sestřelujíc ze stěny manželovu podobiznu, dosahuje svého. Scéna končí objetím a výkřikem „Dítě chci!“.

Druhé dějství otevírá Helenina rouhačská zpověď volající Boží milosrdenství. Hickl vracející se od primáře se zprávou, že mu zbývá půl roku života, přijímá ženino provinění věčně. Přemlouvá ji, aby neodcházela, a ubránila se tak pomluvám (nechce umírat bez ní). K lásce ať se přizná až po jeho smrti. Helena se ke svému činu hlásí a přes přemlouvání odchází.

Ve třetím dějství promlouvá autor ústy Karlova kolegy Zedníka, který vášeň ospravedlňuje: „*Novák*: Zvířetem jsem byl. Ubohým zvířetem.

13 Postavy odjíždějí vlakem do Brna k lékaři; jiné z Brna přijíždějí.

14 Helena zůstává cynická i vůči tchyni: „Škoda, že to umřelo! Mohli jsme vzít k sobě mámu i ta dvojčata“. V dramatu tak rezonuje otázka tzv. předmanželské čistoty a dvojí morálky, v níž muži oproti ženám pobírali zvláštní imunitu – diskutovaná témata, která koncem 19. stol. nastolil rozvoj ženského emancipačního hnutí.

Zedník: Skvostným zvířetem, pravím já! Jako plnokrevný arab! A Helena tak junonická a šíleně zamilovaná.“ Shrnující Zedníkova replika je jak vystřižená z některého naturalistického manifestu: „Summa summarum?: Výtečné křížení, způsobené silným hlasem přírody. Lidem se to ovšem nelíbí; dávno již není láska křížením, protože přírodu překřičely peníze“ (Slabý s. d.: [44]). Před příjíždějící Annou s dítětem Karel nedokáže skrývat rozčilení; vyčítá jí, že byla přes čtvrt roku u matky, že odstavila dítě. Anna přesvědčuje, že jinak nemohla. Svěřuje Karlovi, že jeho bývalá s ní jela vlakem, řekla jí o nemocném muži a pochlubila se, že bude mít děcko. Karlova snaha se vymluvit zvyšuje ženino podezření. Raněná Anna prokleje levobočka a chce odjet.

Ve čtvrtém jednání navštíví Helena Karla. Vyzná se z bláznivé lásky a chce ujištění, že jí nepohrdá. Trýzněna svědomím vyhrožuje, že skočí do vody. Vyděšený Karel ji přemlouvá, aby odjela, že za ní přijede do Brna. Helena však trvá na tom, že musí odprosit Annu, která v dopise proklela její dítě. Záhy dochází ke konfrontaci žen. Helena žádá na Anně odpuštění alespoň pro dítě. Také Karel se pokouší apelovat na velkomyslnost, ale Anna přizná, že nemůže odpustit. Když jí Helena předhodí, že kdyby měla ráda děti, kojila by je, Anna ukazuje zakrvavený kapesník, do kterého kašlala. Zhrzená a ztřápená chce odjet zemřít domů. Karel se nyní přimyká k ženě, Helena odchází a za scénou se ozvou dva výstřely. Anna podléhající poryvům tuberkulózy zdrceně prosí: „Běž tam – a řekni jí [...], že jí odpouštím!“.

Obsahem a podáním kus překračoval hranice představ o tom, co a jak lze předvést na jevišti – jakkoli scénická intervence realistického dramatu tyto bariéry od osmdesátých let vytrvale, a ne bez odporu, uvolňovala. Připomeňme plamenné kritiky, jaké na přelomu osmdesátých a devadesátých let dopadaly na hlavu G. Preissové, nařčené z nemravnosti, z hanobení slováckého lidu, z naturalistické látky páchnoucí soudní síní apod. Nelze se tedy příliš divit, že kromě chvástavých řečí mezi brněnskými přáteli se Slabý zdráhal poslat hru do divadla či vydat ji tiskem, a roli v tom jistě sehrála i předchozí odmítnutí pražského a brněnského ND. Nechceme si namlouvat, že ve hře nacházíme dramatický poklad, rukopis však významně doplňuje představu o šíři a životnosti vlivu, kterým evropský naturalismus působil na českou dramatickou tvorbu.

Slabý se k inspiračním zdrojům hlásil přímo replikami dramatu, konkrétně opět promluvami kolegy Zedníka. V umlčování přítelova svědomí se dovolával Hauptmanna, ne však jeho skandály proslulé naturalistické prvotiny *Před slunce východem* (1889), ale dramatu, v němž německý

naturalista asimiloval modernistický individualismus, psychologismus a oslavil idealistické vzpětí: „Já na tvém místě bych se obhájil. Zadekloval bych si například *Potopený zvon* a přesvědčil bych sama sebe, že nikdo mne dosud tak nepochopil jako ta ohnivá žena“ (Slabý s. d.: [44]). Připojené zvolání „Routičko, Routičko!“ potvrzuje hypotetické časové zařazení dramatu *Mezi ženami* za Slabého pokusy adresované ND. Jméno hlavní postavy Hauptmannova dramatu z roku 1896, v originále Rot-Annchen, zvukomalebně zčeštil F. S. Procházka (1899). Slabého pokus tedy musel být mladší. Užil-li parafráze Hauptmanna ve své hře, spoléhal patrně na jeho širší známost, do níž vešlo po uvedení v ND roku 1900. Do první dekády 20. století Slabého drama určuje i vzpomínka K. Z. Klímy („imponoval nám dvacetiletým“). Kromě toho víme, že pseudonym Karel Břiza, kterým podepsal pojednávaný kus, Slabý používal po přelomu století.¹⁵ Pod tímž jménem se coby dramatik dočkal i jisté satisfakce; neprorazil sice na Národní divadlo, ale brněnské bylo koneckonců také Národním. Roku 1906 uvedlo v rámci cyklu čtyř původních moravských her – s poměrně nejuznávanějším ohlasem¹⁶ – veselohru *Bitva u Kašovic* (evidentně verzi hry *Velký boj* mající předobraz v autorské povídce „Pan starosta“).

Dramatickou tvorbou tedy Slabý přece jen dosáhl úspěchu. Ne však hrou, na které si nejvíc zakládal, ale veselohrou, kterou do jisté míry odpovídal na poptávku. Nelze se ubránit dojmu, že jako literát byl Slabý vyhraněný samorost až programového směřování, leč také dokonalý nomen omen. Svůj stín nepřekročil ani v proklamovaném naturalistickém kusu. Karlovo alter ego v osobě Zedníka se sice snaží ospravedlnit následování pudu, hrdina však není sdostatek rozhodný, aby si za svým jednáním stál a nesl následky. Drama odráží souboj dvou názorových koncepcí: nespoutaného individua realizujícího bez ohledů své touhy proti koncepci poplatné tradičním hodnotám. A celkové vyznění hry se přiklání k té druhé. V tom smyslu se autor vymezuje vůči

15 Takto signována vyšla roku 1903 v *Lidových novinách* ukázka z románu *Pan Boček*, v téže listě povídka „Jarní“; v Pavlíčkově *Neděli* 1904 novela *Karel Burian*.

16 „V prvé řadě vážím si při ní díkce a detailů. Jednotlivé části hry mají křemenitou tvrdost a sršší jiskrami. Řeč osob je vzácně neafektovaná a přirozená, čehož u všech českých novinek z posledních let není. Charakteristiky jsou ucelené, úplné, prozrazují, že autor měl při své práci určité, živé osobnosti v duchu před sebou“ (R. B. 1906). „Spisovatel dlouholetým působením v takových hnízdech seznal důkladně tyto poměry, a postavy, které na jevišti postavil, jsou z masa a krve [...]“ (Sázavský 1906: 152); „[...] vypravilo naše Národní divadlo opět původní novinku od moravského autora. Tentokrát celovečerní a poměrně lepší nedávno provedených aktovek. [...] Novinku, která se setkala se zevním úspěchem, velmi pečlivě vypravil pan ředitel Frýda“ (ý. 1906).

Hauptmannovi – poslední jednání zastihuje Karla nad četbou *Potopeného zvonu* (1896), který rozezleně odhazuje se slovy: „Zvon aby zněl na horách! Jaká to faleš, mistře Jindřichu! Ženu jsi neměl opustit! – Také jsem znal takovou Routičku. Utrápené ženy's neměl opouštět!“ (Slabý s. d.: [67]). Pod křiklavým naturalistickým kabátem, šitým dle moderně adaptovaného střihu někdejšího zolovského návrhu, ukrývá hra vnitřní rozpolcenost, konfrontující vlivy modernismu vratkým, leč tradičním stanoviskem.

Dodejme jen, že tato rozporuplnost, která hře nikterak neubírá na dramatičnosti, svědčí o tom, že jakkoli se Slabý hlásil k jistému literárnímu proudu, nebyl spisovatelem tendenčním, nezjednodušoval svět, nepracoval podle formule. Dychtivou rukou sahal do života podávaje s až obsesním zaujetím obraz štvanců milostných vášní; pseudohrdinů, již nejsou strůjci svého jednání, ale jeho obětmi. Více než kritikem společnosti byl Slabý kritikem slabého jedince.

Prameny

ANONYM [Josef Slabý]

1899 „[V Brně, dne 15. července...]“, *Moravská orlice* 37, č. 159, 16. 7., s. 1

KLÍMA, Karel Zdeněk

1941 „O Josefu Merhautovi“, *Lidové noviny* 49, 6. 4, s. 1–3

R. B.

1906 „[Národní divadlo v Brně]“, *Divadlo* 4, s. 246

[REDAKCE]

1904 „[noticka]“, *Hlas národa*, 26. 8.

SÁŇKA, Hugo

1941 „Popínavá rostlinka“, *Lidové noviny*, příl. Literární neděle 7, č. 67, 28. 12., [s. 1–2]

SÁZAVSKÝ, Karel

1906 „[České divadlo v Brně]“, *Divadelní list Máje* 2, č. 11, 30. 3., s. 152

SLABÝ, Josef

1894/95 „[Zasláno]“, *Niva* 5, č. 19, s. 314

1896/97 „Anna“, *Niva* 7, č. 9, s. 261–272

1897a „dopis J. Lierovi, Ostrovačice 8. 4. 1897“ (Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha: Jan Lier, osobní fond)
 1897b „dopis J. Lierovi, Ostrovačice 10. 5. 1897“ (ibid.)
 1897c „dopis J. Lierovi, Ostrovačice 4. 6. 1897“ (ibid.)
 1897d „dopis J. Lierovi, Ostrovačice 12. 6. 1897“ (ibid.)
 1897e „dopis J. Lierovi, Ostrovačice 28. 12. 1897“ (ibid.)
 1898 „dopis J. Lierovi, Ostrovačice 5. 2. 1898“ (ibid.)
 s. a. „dopis J. Lierovi, Ostrovačice 3. 9. s. a. (ibid.)
 s. d. „Mezi ženami“ (rukopis, Moravský zemský archiv v Brně, fond G 63 J. Slabý, inv. č. 13, nestránkovaný)

VIKOVÁ-KUNĚTICKÁ, Božena
 1899 *Neznámá pevnina* (Praha: F. Šimáček)

Ý.
 1906 „[Bitva u Kašovic]“, *Lidové noviny* 14, 8. 3. [večerní vydání], s. 4

Literatura

HÝSEK, Miloslav
 [1908] „Úvodem“, in idem (ed.): *Výbor feuilletonů Josefa Merhauta* (Praha: J. Otto), s. 1–5

JEŽKOVÁ, Petra
 2010 „Obležen národem dramatiků. Ze stolu dramaturga Národního divadla na konci 19. století“, *Divadelní revue* 11, s. 68–89

ŠUBERT, František Adolf
 1908 *Dějiny Národního divadla v Praze 1883–1900* (Praha: Česká grafická Unie)

VLASÁKOVÁ, Olga
 s. d. *Brno-Žabovřesky. Historie a současnost* (Brno-Žabovřesky)

Trump the perfume and sugar candy: an attempt at Czech naturalistic drama

Behind the numerous dramatic experiments that attempted to conquer the National Theatre stage in the 1890s stood many rejected playwrights that remained completely forgotten. One of the most original was the south Moravian teacher Josef Slabý, who declared his work the first genuine Czech

realistic/naturalistic drama. In addition to his dramatic efforts, Slabý was also the author of several feuilletons in *Moravská orlice* that were erroneously attributed to Josef Merhaut. Letters to the Drama Director at the National Theatre capture the playwright's insistent, self-ironic and empathic efforts to promote his "progressive" drama. Slabý's estate includes a manuscript of one of his unpublished and unproduced plays – *Mezi ženami* (Among Ladies). Despite the fact that theatrical development at the time had significantly moved the barriers of contemporary ideas about how things could be staged (progressive realistic drama had broken the taboo on many subjects beginning in the mid-1880s), the content and form of Slabý's play was unstageable in his time. It's little wonder then that the playwright was reluctant to send the work to a theatre or have it published. Discovering covert drama, we don't find just a dramatical treasure (the play is rather chatty and exalted). In any case, the manuscript notably supports our image of the width, lifetime and diversity of the influence with which European naturalism affected Czech drama.

Keywords

Czech drama, naturalism, rejected playwrights, Moravian literary scene, Josef Slabý